Otvorena pitanja nepromjenjivih riječi u hrvatskome standardnom jeziku

Krajcar, Laura

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:409673

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-10**

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA KROATISTIKU

Otvorena pitanja nepromjenjivih riječi u hrvatskome standardnom jeziku

Završni rad

Pula, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

LAURA KRAJCAR

Otvorena pitanja nepromjenjivih riječi u hrvatskome standardnom jeziku

Završni rad

JMBAG: 0303066412

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost i Talijanski jezik i književnost

Predmet: Morfologija hrvatskoga standardnog jezika

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Blaženka Martinović

Pula, rujan 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Laura Krajcar ,kandidatkinja za prvostupnicu Hrvatskog jezika i književnosti i Talijanskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljeni način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

_____

U Puli, 24.9.2021.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Laura Krajcar dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj Završni rad pod nazivom Otvorena pitanja nepromjenjivih riječi u hrvatskome standardnom jeziku

koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 24.9.2021.

Potpis

_____

Sadržaj

1. UVOD ... 3

2. METODOLOGIJA ... 4

3. OTVORENA PITANJA ... 5

3.1. Naziv nepromjen(l)jive riječi ... 5

3.2. Klasifikacija vrsta riječi ... 6

3.3. Gramatikalizacija i pragmatikalizacija ... 8

3.4. Leksikografska obrada „malih riječi“ ... 10

3.5. Prilozi ... 18

3.6. Prijedlog ili prijedložno-padežni izraz? ... 21

3.7. Usklici/uzvici ... 25

3.8. Poštapalice – čestice ili uzvici? ... 30

4. ZAKLJUČAK ... 32

LITERATURA ... 33

SAŽETAK ... 35

SUMMARY ... 35

1. UVOD

Podjela riječi na vrste jedno je od složenijih poglavlja gramatike. Klasična podjela na promjenjive i nepromjenjive vrste riječi ustalila se u našemu jeziku sve do danas, no ipak određene nedoumice i tzv. otvorena pitanja još su uvijek prisutna. Najviše otvorenih pitanja, i u klasifikaciji vrsta riječi i u različitim mogućnostima njihova pisanja, ima u vezi s nepromjenjivim vrstama riječi. Nepromjenjive riječi čine pet vrsta riječi – prilozi, prijedlozi, veznici, usklici i čestice. Većina tzv. malih, likom jednakih, riječi može ovisno o kontekstu biti svrstana u različite vrste nepromjenjivih riječi te se jednako tako njihova klasifikacija razlikuje od gramatike do gramatike i od rječnika do rječnika. Shodno tome, i sam njihov naziv – nepromjenjive ili nepromjenljive ostaje nerazriješen do danas.

Upravo ćemo se tim dvojbama klasifikacije, nazivlja te sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja u ovome radu baviti. Konkretno, otvorena pitanja koja nas u radu zanimaju jesu: sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi, tj. razlikovanje priloga i prijedložnih izraza; klasifikacija nepromjenjivih vrsta riječi; kako leksikografski obraditi „male riječi“; jesu li *na dohvat/nadohvat, na domak/nadomak, na mjesto/namjesto, u ime/uime, u inat/uinat, u oči/uoči, u susret/ususret* i sl. u gramatikama prijedlozi ili prijedložno-padežni izrazi, odnosno samo spojevi prijedloga i padežnog oblika imenice; pitanje nazivlja uzvika/usklika te kako kategorizirati poštapalice i ima li ih uopće potrebe svrstavati u kategoriju vrsta riječi.

Tabličnim ćemo prikazom predočiti kako su se problemom klasifikacije pozabavili suvremeni jednojezični hrvatski rječnici te ćemo istražiti razilaze li se, i u čemu jezični priručnici. Osim otvorenih pitanja, nastojat ćemo definirati i na primjerima objasniti dva lingvistička pojma – gramatikalizaciju i pragmatikalizaciju.

2. METODOLOGIJA

U radu će se otvorena pitanja klasifikacije pratiti u pet suvremenih hrvatskih gramatika:

1. *Hrvatska gramatika* (dalje u tekstu HG) Eugenije Barić i dr. iz 2005.
2. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (dalje u tekstu GHJ-SP) Josipa Silića i Ive Pranjkovića iz 2007.
3. *Velika hrvatska gramatika: Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (dalje u tekstu GOHKJ) Stjepana Babića i dr. iz 2007.
4. *Praktična hrvatska gramatika* (dalje u tekstu PHG) Dragutina Raguža iz 1997.
5. *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje* (dalje u tekstu GHJ-TB) Stjepka Težaka i Stjepana Babića iz 1994.

Dvojbe u vezi s definicijom i leksikografskom obradom pratit će se u trima hrvatskim rječnicima:

1. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (dalje u tekstu VRH),
2. *Školski rječnik hrvatskoga jezika* (dalje u tekstu ŠRHJ-IHJJ) glavnog urednika Željka Jozića i skupine autora
3. *Hrvatski jezični portal* (dalje u tekstu HJP) koji je organiziran oko rječničke baze biblioteke Novi Liber[1].

Sastavljeno i nesastavljeno pisanje bit će analizirano u trima suvremenim pravopisima:

1. *Hrvatski pravopis* (dalje u tekstu HP-IHJJ) Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, glavni urednik Željko Jozić, iz 2013.
2. *Hrvatski pravopis* (dalje u tekstu HP-BFM) autora Stjepana Babića, Božidara Finke te Milana Moguša iz 2003.
3. *Hrvatski pravopis* (dalje u tekstu HP-MH) autora Lade Badurine, Ivana Markovića te Krešimira Mićanovića iz 2008.

[1] Rječnička baza Hrvatskog jezičnog portala nastala je na temelju rječničkih i leksikografskih izdanja Novoga Libera u proteklih 15 godina: *Rječnik hrvatskoga jezika* V. Anića (I. izdanje 1991, II. izdanje 1994, i III. izdanje 1998); *Pravopis hrvatskoga jezika* V. Anića i J. Silića (2001); *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* V. Anića (2003. priredila Lj. Jojić); *Kronologija – Hrvatska, Europa, Svijet* (grupa autora, urednik I. Goldstein); *Rječnik stranih riječi* V. Anića i I. Goldsteina (I. izdanje 1998, II. izdanje 2000); *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (uređivački odbor: V. Anić, R. Matasović, I. Pranjković, D. Brozović Rončević, I. Goldstein, S. Goldstein, Lj. Jojić, Lj. Cikota; 2003).

Istražili smo i dva udžbenika iz hrvatskog jezika za osnovnu i srednju školu:

1. *Fon – Fon 1,* Dragica Dujmović Markusi, Profil, Zagreb, 2019., udžbenik hrvatskoga jezika za prvi razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola
2. *Hrvatska krijesnica 5,* Slavica Kovač, Mirjana Jukić, Ljevak, Zagreb, 2019., udžbenik iz hrvatskoga jezika za 5. razred osnovne škole

Komparativnom metodom istražit ćemo priručnike te ćemo ekscerpirati primjere iz priručnika i iz svakodnevne uporabe. Nakon toga slijedi analiza podataka i sinteza.

3. OTVORENA PITANJA

3.1. Naziv nepromjen(l)jive riječi[2]

Krenemo li od naslova rada, nailazimo na dvojbe. Od spomenutih pet suvremenih gramatika, u trima je zabilježen naziv *nepromjenjive riječi*, a u dvije *nepromjenljive*. U *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* i u *Glasovima i oblicima hrvatskoga književnog jezika* zabilježeno je odstupanje u nazivu. U gramatici GOHKJ poglavlje je nazvano *Nepromjenljive riječi*, no još je zanimljivija činjenica da jezikoslovci nisu dosljedni ni unutar te gramatike. Naime u sadržaju na početku gramatike to su poglavlje nazvali *Nepromjenljive riječi*, a na str. 555 nailazimo na naslov *Nepromjenjive riječi* pa i pri svakome daljnjem spominjanju u tekstu bilježi se uporaba pridjeva *nepromjenjiv*.

U rječnicima stoji sljedeće:

VRH	**nepromjenljiv** *gram.* koji nema fleksiju [nepromjenljive riječi]
ŠRHJ-IHJJ	**nepromjenljiv** *gram.* koji se ne može mijenjati po oblicima [nepromjenljiva vrsta riječi]
HJP	**nepromjenjive riječi** *gram.* vrsta riječi koje ne mijenjaju svoj oblik i nemaju fleksiju

[2] U radu smo se odlučili za pridjev *nepromjenjiv* zato što se u novijim gramatika (HG, GHJ-SP, GOHKJ) i u većini školskih udžbenika koristi upravo taj oblik pridjeva.

U VRH-u i u ŠRHJ-IHJJ prednost ima pridjev *nepromjenljiv*, dok se na HJP-u prednost daje pridjevu *nepromjenjiv*, dok je pridjev *nepromjenljiv* naveden u zagradama. Možemo zaključiti da ni suvremene gramatike, ni suvremeni rječnici nisu ujednačeni u bilježenju pridjeva *nepromjenljiv*, odnosno *nepromjenjiv*.

U *Tvorbi riječi u hrvatskome književnome jeziku* (Babić 2002: 476) u poglavlju o tvorbi pridjeva autor navodi da: „Između pridjeva sa sufiksima -iv, -jiv i -ljiv nema nikakve razlike u značenju niti se zapaža ikakva težnja da značenja utječu na raspodjelu tih sufiksa."

Proučili smo i dva udžbenika iz hrvatskog jezika za osnovnu (*Hrvatska krijesnica 5*) i srednju školu (*Fon – Fon 1*). U oba su udžbenika zabilježeni naslovi poglavlja *Nepromjenjive (vrste) riječi.* Ako ŠRHJ-IHJJ-a prednost daje pridjevu *nepromjenljiv,* zašto se u udžbenicima za osnovnu i srednju školu ne upotrebljava taj oblik, već oblik pridjeva *nepromjenjiv*? Vidjet ćemo dalje u radu da to nije jedino otvoreno pitanje nazivlja u vezi s nepromjenjivim riječima hrvatskoga jezika.

3.2. Klasifikacija vrsta riječi

Jedno od najvećih otvorenih pitanja jest upravo pitanje klasifikacije vrsta riječi. Prikazat ćemo primjere u kojima jedna riječ (jedan lik/izraz) može pripadati različitim vrstama riječi, tj. ovisno o kontekstu može imati različite funkcije u rečenici. Ta vrsta hibridizacije naziva se funkcionalnom ili sintaktičkom hibridizacijom (Pranjković 2016: 72-73), a karakterizira ju to da se pojedine vrste riječi u većim sintaktičnim cjelinama pojavljuju u ulogama koje za njih nisu tipične. Drugim riječima, riječi jednakoga izraza u određenim kontekstima mogu pripadati većem broju različitih vrsta riječi i imati različite sintaktičke službe u rečenici.[3]

U primjerima *Dođite **poslije**.* i ***Poslije** kiše dolazi sunce.* riječ je o popredloženju (ili prepozicionalizaciji) priloga *poslije.* U primjeru *Dođite **poslije**.* riječ je *poslije* prilog i odgovara na pitanje *kada?,* dok je u primjeru ***Poslije** kiše dolazi sunce.* riječ *poslije* prijedlog te dolazi uz genitiv. Da riječ *već* ovisno o kontekstu može biti prilog ili veznik vidimo na primjerima ***Već** je podne.* te *To nije vuk, **već** pas.*

[3] Opširnije o funkcionalnoj i kategorijalnoj hibridizaciji v. I. Pranjković, *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2016.

U rečenici *To nije vuk,* ***već*** *pas.* došlo je do povezničenja riječi *već.* Nadalje u primjeru *Rekao je* ***da*** *ne može doći. da* može biti u ulozi veznika, a u rečenici ***Da****, bilo je tako.* ima ulogu potvrdne čestice. Nadalje, *i* u primjeru *Došla je* ***i*** *donijela cvijeće.* ima ulogu sastavnog veznika, a u ***I*** *meni se ova sviđa.* počestičenjem (partikulizacijom) poprima ulogu intenzifikatora, odnosno po vrsti riječi pripada česticama.

Takvi se slučajevi češće bilježe kod nepromjenjivih riječi, mada ima i primjera u kojima izrazom jednaka riječ[4] može biti i promjenjiva i nepromjenjiva vrsta riječi. Radi li se o promjenjivoj ili o nepromjenjivoj vrsti riječi saznajemo iz konteksta: ***veselo*** *dijete* i ***veselo*** *pjevati* te iz izgovora – određeni pridjev *vèselō* ima zanaglasnu dužinu, a prilog *vèselo* ne. U primjeru ***Istina*** *je precijenjena.* riječ je o imenici ženskoga roda u nominativu jednine, dok se u primjeru *To,* ***istina,*** *nije poželjno, ali je dozvoljeno.* radi o čestici. Ta se *istina* ne sklanja i nema osobine promjenjive vrste riječi, ona u rečenici služi kao intenzifikator pa se onda radi o čestici. U primjeru *Popeli su se na* ***vrh****.* riječ *vrh* je imenica muškoga roda u akuzativu jednine koja je popredloženjem (prepozicijonalizacijom) postala prijedlog u primjeru ***Vrh*** *brijega nalazi se kuća*. U rečenicama ***To*** *je selo najveće u kraju.* i *Što se* ***to*** *događa?* pokazna zamjenica *to* može ovisno o kontekstu biti i u ulozi (pokazne, deiktičke) čestice.

Poseban problem klasifikacije predstavljaju i prilozi koji nemaju ulogu pobližeg opisivanja glagolske radnje već su to riječi koje dolaze ispred priloga (ili pridjeva) te služe „kao posebna sredstva za njihovo (opisno, perifrastično) stupnjevanje, npr. ***vrlo*** *marljiv,* ***sasvim*** *lud,* ***prilično*** *uvjerljivo,* ***dosta*** *blizu,* ***jedva*** *dovoljno,* ***malo*** *nespretno,* ***neobično*** *razgovorljiv,* ***užasno*** *škrt* itd.“ (Pranjković 2013: 178). Pranjković zaključuje da je te riječi bolje svrstavati u čestice nego u priloge iz više razloga: kao prvi argument navodi da su takve riječi suznačne, dok bi prilozi u svojoj osnovi trebali biti samoznačne riječi. Nadalje, te riječi nisu podložne stupnjevanju, a one koje eventualno i jesu (*neobično, užasno*) stupnjevanjem gube na značenju, npr. **užasnije škrt*. Napokon, te riječi ne označuju nijednu od tipičnih okolnosti, i ne odnose se direktno na glagol već intenzificiraju, pobliže opisuju prilog pred kojim se nalaze.

[4] Sa strukturalističkoga stajališta riječ je o dvije različite riječi jednakoga izraza.

Još valja napomenuti da se u GHJ-TB-u (GHJ-TB, str. 136) čestice spominju u dijelu o prilozima, a definirane su kao nepravilni prilozi koji ne odgovaraju na priložna pitanja i koji se mogu dodati ne samo glagolima već i ostalim vrstama riječi, a tek se na kraju odlomka spominju čestice: „Ti se prilozi nazivaju i nepravilnim prilozima, a svrstavaju se i u posebnu vrstu nepromjenjivih riječi pod imenom **riječce** ili **čestice (partikule)**." Većina primjera čestica navedena je pod istim tim odlomkom o prilozima, dok se u poglavlju o česticama pobliže opisuje tek nekolicina: *li, zar, ne, evo, eto, eno, god, put, puta, neka, se*.

3.3. Gramatikalizacija i pragmatikalizacija

Gramatikalizacija i pragmatikalizacija dva su uskostručna pojma te se na njih ne nailazi u jezičnim priručnicima široke uporabe. Riječ je o pojmovima kojima se služe jezikoslovci u definiranju pojava na gramatičkoj razini u komunikacijskome procesu pa se time vežu i uz pragmalingvistiku. Gramatikalizacija podrazumijeva „promjene kojima pojedine vrste riječi ili skupovi riječi iz različitih razloga mijenjaju vrstu, u pravilu tako da ta nova jedinica gubi nešto od svoga leksičkoga značenja i poprima značenje koje je u većem stupnju gramatičko, odnosno da takva punoznačna riječ poprimi svojstva nepunoznačne." (Badurina 2021: 53)

Imenice gramatikalizacijom mogu postati prilozi, najčešće su to pojedini padežni oblici, prije svega instrumentali npr. *dijelom, većinom, srećom, jutrom* i sl. To uočavamo na primjerima *Govorila je sa **srećom** u glasu.* i ***Srećom** nije bilo dugoročnih posljedica.* gdje je u prvom primjeru *srećom* imenica ženskoga roda u instrumentalu jednine, a u drugome je primjeru došlo do popriloženja (adverbijalizacije) pa je *srećom* prilog. Osim instrumentala jednako su česti i prijedložno-padežni izrazi od kojih popriloženjem nastaju prilozi npr. *na glas > naglas, uz brdo > uzbrdo, na pamet > napamet, od srca > odsrca, pred večer > predvečer* i sl. To se očituje u rečenicama *Konzumiranje hladnih pića može čovjeku utjecati **na glas**.* i *Čitala je pjesmu **naglas**.* Valja napomenuti da je to gramatičko, ali i pravopisno pitanje, a više o tome bit će riječi dalje u radu.

Osim priloga, gramatikalizacijom nastaju i prijedlozi. Od padežnih oblika imenica: *putem, širom, tijekom, sredinom, koncem*…, od prijedložno-padežnih izraza

kao što su: *uoči, nakraj, nadohvat, na temelju, na račun, u smislu, za vrijeme, u roku od* i sl., te od određenih oblika glagola kao npr. *uključujući, isključivši, zahvaljujući*…[5]

Gramatikalizaciji su jednako tako podložni i prilozi koji počestičenjem postaju čestice što vidimo u primjerima: ***vrlo*** *dobar,* ***sasvim*** *malo,* ***neobično*** *talentiran,* ***nadasve*** *čudan* i dr. [6]

S druge strane, pragmatikalizacija je definirana kao „proces tijekom kojega neka riječ ili sintagma, u određenom kontekstu, mijenja svoje propozicijsko značenje u korist isključivo metakomunikativnog, diskursno-interakcijskog značenja.“[7] Pragmatikalizacija se može definirati i uže kao „proces nastanka diskursnih oznaka“ (Badurina 2021: 56). Diskursne oznake jesu jezične jedinice koje su u jeziku i govoru opcionalne, multifunkcionalne, funkcionalno raznorodne te pripadaju različitim (morfološkim i sintaktičkim) kategorijama (Badurina 2021: 212). Kao neki od primjera navode se: *prema tome; stoga; kratko rečeno; ukratko; kao prvo; čujte; uf; tko o čemu, mi o*… itd. Uporabu diskursnih oznaka jasnije možemo vidjeti na primjerima rečenica:

(1a) ***Slušaj*** *starije od sebe!*

(1b) ***Slušaj****, nisam danas baš raspoložena.;*

(2a) *Rekla nam je* ***stvarno*** *stanje problema.*

(2b) *Zar* ***stvarno****, pa mislila sam da smo prijatelji!*

U primjeru (1a) riječ *slušaj* imperativ je glagola *slušati*, dok je u primjeru (1b) *slušaj* diskursna oznaka. Jednako tako vrijedi i za primjer (2a) u kojemu je *stvarno* pridjev, a u primjeru (2b) to je diskursna oznaka. Na razini tekstne lingvistike *slušaj* i *stvarno* diskursne su oznake nastale pragmatikalizacijom, a na morfološkoj razini to su čestice. Na tome je tragu i gramatika GOHKJ koja navodi da se prilozi poput *vjerojatno, jamačno, možda, valjda, navodno, tobože* i dr. kojima se izriče vjerojatnost, dopuštanje, nesigurnost, sumnja i sl. približavaju česticama te upozoravaju da „neke je priloge teško razgraničiti od čestica“ (GOHKJ, str. 557), a to

[5] Budući da se tu radi o glagolskim prilozima može se govoriti o gramatikalizaciji, odnosno popredloženju glagola, ali jednako tako i o gramatikalizaciji priloga (opširnije v. Badurina 2021: 55).

[6] Takve su primjere sve konzultirane suvremene gramatike svrstale u priloge, a zašto ih je bolje svrstavati u čestice v. poglavlje 3.2. Klasifikacija vrsta riječi.

[7] M. Nigoević, „Neka načela određivanja diskursnih oznaka“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/1, 2011., str. 129.

svakako vidimo u spomenutim primjerima. S druge strane, u PHG-u se riječi poput *stvarno* svrstavaju u rečenične priloge, a oprimjereni su rečenicama: *Moglo je, **jasno**, biti i bolje.; **Čudno**, opet ga je nazvao.; **Zapravo**, ne znam što da ti kažem*. i dr. (PHG, str. 271–272).

Riječ *to* (v. Tablicu 1) definirana je primarno kao zamjenica (to joj je „glavna“ ili polazna vrsta riječi), ali onda jezičnom promjenom – gramatikalizacijom (počestičenjem), zamjenica *to* postaje česticom u primjerima: *Tko je **to** bio?, Koji je **to** gospodin?, Što se **to** s tobom događa?, **To** se susjedi opet svađaju.* i sl.

I gramatikalizaciju i pragmatikalizaciju možemo objasniti na primjeru *u( )glavnom.*

(3a) *Studirala je **u glavnom** gradu.*

(3b) *Njih su dvoje **uglavnom** razgovarali na talijanskom.*

(3c) ***Uglavnom**, nisam bila zadovoljna filmom.*

Gramatikalizacijom prijedložno-padežnoga izraza *u glavnom* u primjeru (3a) dobili smo prilog *uglavnom* te smo onda pragmatikalizacijom priloga *uglavnom* dobili česticu (diskursnu oznaku) likom jednaku prilogu iz primjera (3b), ali s drugačijom ulogom i drugačijim značenjem u (kon)tekstu.

Većina bi se nedoumica oko kategorizacije malih riječi, odnosno svih hibridnih oblika nepromjenjivih (i promjenjivih, ali se njima u radu nismo bavili) riječi mogla obuhvatiti dvama jezičnim promjenama – gramatikalizacijom i pragmatikalizacijom.

3.4. Leksikografska obrada „malih riječi“

Pokazali smo da neke riječi mogu biti klasificirane kao različite vrste, a to je pogotovo slučaj u tzv. malim riječima, odnosno u riječima koje su uglavnom suznačne ili nepunoznačne (sinsemantične). Suznačnim je riječima značenje u manjoj mjeri leksičko, a u mnogo većoj mjeri gramatičko ili pragmatičko (Pranjković 2013: 172). Upravo je iz tog razloga leksikografska obrada takvih riječi kompleksnija od leksikografske obrade samoznačnih riječi. U tablici je prikazano kako tomu

problemu leksikografske obrade pristupaju tri suvremena jednojezična hrvatska rječnika.[8]

Tablica 1: Male riječi u rječnicima hrvatskoga jezika

	VRH	ŠR	HJP
a	**a**[3] *vez* (suprotni) **1.** povezuje: **a.** riječi i rečenice izričući suprotnost među njima… **a**[4] *usk* **1.** izriče: **a.** iznenađenje [*A, koga to vidim!*]… **à**[5] *čest* za pojačavanje: **a.** značenja iskaza [*A, stigao si.; A ako baš hoćeš, a ti idi.*]…	**a** *vez.* 1. povezuje surečenice u nezavisnosloženoj suprotnoj rečenici… **à** *čest.* ima funkciju naglašivanja, isticanja onoga što slijedi [Ako baš hoćeš, ~ ti idi; A što ja mogu!] **â** *usk.* **1.** izriče iznenađenje [A, koga to vidim!]; sin. au, oh, oho, opa…	**a**[1] **(II)** *prid. ⟨indekl.⟩ razg.* koji je izvanredne kvalitete [*a klasa*]; prvoklasan **a**[2] *vezn.* **1.** suprotni za iskazivanje oprečnosti [*On je došao, a ona nije*]… **a**[3] *uzv.* **1.** spontan izraz boli, iznenađenja itd. **2.** (ah) izraz nevjerice, podcjenjivanja i sl. [*a ostavite to*]
da	**dà**[1] *vez* **A.** u zavisnosloženim rečenicama […] **B.** u nezavisnosloženim rečenicama […] **dà**[2] *pril* služi za isticanje [*ja sam to postigao, da tko drugi* = (a) nego tko drugi] **dà**[3] *čest* **1.** (potvrdna) **a.** izriče potvrdan, jesni odgovor na pitanje…	**dà** *vez.* **1.** uvodi predikatnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici [Kuća mu je ~ je nema u cijeloj okolici.] … **dà** *čest.* **1.** izriče odobravanje ili potvrdu, jesni odgovor na pitanje [Je li tako? Da.]; ant. ne **2.** izriče zahtjev ili zapovijed [Da si me smjesta poslušao!] **3**. izriče čuđenje ili sumnju [Da se nije predomislila?]	**da**[1] *vezn.* **1. a.** (namjerni) [*došao je da mi sve ispriča*]; eda **b.** (uzročni) što, zato što, jer [*nije dobro da se toliko ljutiš*] **c.** (izrični) [*rekla mu je da više ne želi ništa čuti*]… **da**[2] *čest.* **1.** u samostalnoj upotrebi znači odobravanje ili potvrđivanje… **da**[3] *pril.* za isticanje [*ja sam to postigao, da tko drugi* = (a) nego tko drugi]
i	**i**[3] *vez* (sastavni) 1. u nezavisnosloženim rečenicama služi **a.** da se pri sastavljanju dviju ili više surečenica sadržaj jedne nadovezuje na sadržaj druge… **i**[4] *čest* **1.** ističe riječi i izraze pred kojima se	**i** *vez.* **1. a.** povezuje riječi, označuje pridruživanje, dodavanje … **ì** *čest.* **1.** naglašuje pitanje kojemu je na početku, tj. njime izrečenu neizvjesnost ili nedoumicu [I što ćemo?;	**i**[1] […] **3.** riječ za pojačavanje, intenzifikator [*ja i ne znam*] **5.** makar, barem, niti [*nije bilo liječnika koji bi znao i pola od toga*] **i**[2] *vezn.* (sastavni) **1.** vezuje u nabrajanju [*i*

[8] U tablici nisu navedene potpune definicije svih natuknica, već je probrano ono što je za rad relevantno.

	nalazi [*I trgnuo se on već dva puta.; Srušen je i toranj.; Možda bi dobio i po prstima*.]…	I kako ćemo dalje?]…	*šume, i rijeke, i polja*] **2.** vezuje dvije riječi [*slika i prilika*] **3.** vezuje rečenice [*odlučio sam i imao sam pravo*] […]
kao	**kȁo**[1] *pril* **1.** izriče **a.** usporedbu, približnu sličnost kakva svojstva s kim ili čim [*Čvrst kao čelik.; Vjeran kao pas.*] […] **kȁo**[2] *vez* **1. u svezi: kao što** povezuje rečenice izričući način ostvarenja glavne rečenice [*Učinio si onako kao što si i obećao.; Učini kao što si rekao.*] […]	**kȁo** *čest.* **1.** izriče usporedbu, sličnost čega s čim [čvrst ~ čelik] **2.** uvodi čiju moguću funkciju ili moguću funkciju čega [čitanje ~ zabava] **3.** izriče govoriteljevu nesigurnost ili sumnju u kakvu osobinu osobe o kojoj govori ili u svojstvo onoga o čemu govori [On je ~ dobar.; On se ~ ljuti.; Kuća je ~ temeljito građena]	**kȁo (I) (ko)** *vezn.* izriče **1.** sličnost ili jednakost pojmova ili postupaka **2. a.** način **b.** ponavljanje pojma **3.** formalnu usporedbu u zn. velike ili neograničene količine **4.** poredbu s onim što se zamišlja **kȁo (II)** *pril.* **1.** u svojstvu, funkciji [*kao glavni zapovjednik*] **2.** u dijalogu izražava prividnost ili približnost
neka	**nèka**[1] *vez* ⟨nèka⟩ **1.** (dopusni) povezuje rečenice izričući dopuštanje uvjeta u zavisnoj rečenici za ostvarenje sadržaja u glavnoj rečenici […] **2.** (namjerni) izriče namjeru [*Odvedi dijete liječniku neka ga pregleda*] **nèka**[2] *čest* **1.** uvodi imperativ za 3. lice [*Neka čeka!; Neka uđu!*] […]	**nèka** *čest.* **1.** uvodi imperativ za 3. lice [Neka čeka!; Neka uđu!] […] **3.** ima vezničku funkciju u zavisnosloženim rečenicama, uvodi dopusnu surečenicu [Neka me ubiju, ne znam!];	**nèka (nèk)** **1.** *vezn.* (zavisni) […] **2.** riječ za iskazivanje modalnih sadržaja (zapovijed, poticaj) [*neka dođe*] […]
ni	**ni**[1] *vez* **1.** u ekspresivnome nabrajanju naglašuje svaku riječ u nizu (uz zanijekani glagol) [*Nije kupio ni knjigu, ni bilježnicu, ni olovku.*] […] **ni**[2] *čest* **1.** naglašuje nerealiziranost radnje, ističe da nije ispunjeno najmanje očekivanje [*Nije me ni pozdravio*.]…	**ni** *vez.* u ekspresivnome nabrajanju naglašuje svaku riječ u nizu (uz zanijekani glagol) [Nije kupio ~ knjigu, ~ bilježnicu, ~ olovku.]; sin. niti; ant. i, te […] **ni** *čest*. naglašuje neostvarenost radnje, ističe da nije ispunjeno najmanje očekivanje [Nije me ~ pozdravio.]; sin. niti	**ni**[1] **1.** *vezn***.** pri izlaganju i nabrajanju poriče postojanje ili prisutnost **2.** *čest.* za pojačavanje negativnog iskaza u odricanju i nijekanju u dvostrukoj negaciji **3.** prefiks niječnih (odričnih) zamjenica koji se u padežnim oblicima odvaja [*ni od koga; ni u čemu; ni na koji; ni s kim*] **4.** naglašava iskaz uz negativni predikat

	2. predmetak niječnih zamjenica koji se iza prijedloga odvaja od zamjenice i dolazi ispred njega [*ni o kom; ni za što*]		
pa	**pa**[1] *vez* sastavni **1. a.** povezuje riječi, označujući da se što zbilo nakon čega drugoga; a zatim, a onda[…] **pa**[2] *čest* **1.** pojačava riječ ili rečenicu uz koju stoji [*On voli sve jesti, pa i iznutrice.; Speglala je svu odjeću, pa i donje rublje.*] **2.** Potiče na što [*Pa slušaj me!; Pa reci već jednom!*] **3.** označuje čuđenje na početku uskličnih rečenica; [*Pa to nije moguće!; Pa ne mogu vjerovati!; Pa ti si došao!]* […]	**pà** *vez.* **1. a.** povezuje riječi, označuje da se što zbilo nakon čega drugoga […] **pà** *čest*. izriče nijekanje, nedoumicu i sl. [Pa nisam takva budala!; Pa što onda?...]	**pa (I)** *vezn.* **1.** vezuje rečenice i rečenične dijelove koji izriču ono što se dogodilo poslije onoga što je rečeno u glavnoj rečenici… **pa (II)** *čest.* u kontekstima: **1.** (pa da) pojačava značenje riječi pred kojom stoji, čak makar, pa makar [neće mu uspjeti, pa da se ubije] **2.** potiče na što, zn. daj, ded (er) [pa daj] **3.** sa značenjem čuđenja na početku uskličnih rečenica; zar?, je li moguće?, ma nije valjda? [*pa to nije moguće*]…
samo	**sàmo**[1] *pril* **1.** izriče da se jedan član prema određenim svojstvima izuzima iz skupa istovrsnih članova [*Samo on može doći.*]; **2.** naglašuje malu količinu čega **3.** označuje da se što može posve slobodno učiniti […] **samo**[2] *vez* **1.** (izuzetni) povezuje rečenice izuzimajući jedan dio sadržaja glavne rečenice… **samo**[3] *čest* **1.** jedino, isključivo [*Samo razgovaraju.*] **2.** ne više nego, tek [*samo korak do propasti*] **3.** povezuje prethodno izgovoren ili zamišljen tekst s onim što slijedi [*Samo, ipak sam*	**sàmo** *pril.* **1.** izriče da se jedan član prema određenim svojstvima izuzima iz skupa istovrsnih članova [Samo on može doći.]; sin. isključivo, jedino, tek […] **4.** ima vezničku funkciju u nezavisnosloženoj isključnoj rečenici [Svi su otišli, ~ je on ostao.]; sin. jedino	**sàmo (I)** *čest.* **1.** jedino, isključivo [samo razgovaraju] **2.** ne više nego, tèk [*samo korak do propasti*]… **sàmo (II)** *vezn.* označava **1.** suprotnost ili izuzimanje [*što volovi muču, samo nek kola ne škripe, posl.*]; ali **2.** ograničenu namjeru [*govorim samo da govorim*]; tek, tek da **3.** pretpostavku oprečnog ishoda [*ti učiš, samo da ne bude uzalud*]; ali, a

	zabrinut.][…]		
što	**štȍ**[1] *zam* ⟨G čèga, D L čèmu, A štȍ, I čîm/číme⟩ **A.** (upitna) **a.** postavlja upit [*Što će biti sutra?*] […] **štȍ**[2] *vez* **A.** (odnosni) uvodi odredbene (restriktivne) odnosne surečenice **štȍ**[3] *pril* **1.** izriče količinu [*Činim što mogu!*] **2.** izriče neodređeno malu količinu [*Dao mi je što novaca!*] **3.** izriče neodređenost [*Ima li što u hladnjaku?*] **4.** ispred komparativa izriče najveću mjeru [*što brže*] **5.** *RAZG.* **zašto**	**štȍ** *zam.* **1.** *(up. zam.)* a. pita za nepoznato [Što je to?]… **štȍ** *vez.* **1.** uvodi atributnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici [To je žena ~ sam je jučer upoznao.]; sin. koji […] **štȍ** *čest.* **1.** uvodi komparativ i naglašuje njegovo značenje [Dođi ~ prije.; Uzmi ~ više.]; sin. čim […] **štȍ** *pril. razg.* v. zašto	**štȍ** **1.** upitna riječ za **a.** *zam.* (upitna) nepoznate stvari, pojave ili pojmove [što je to?]; šta **b.** *pril.* odnosna zamjenica uzrok i cilj u zn. zašto [*što tako postupaš?*] **2.** *zam*. (odnosna) **3.** *zam.* (neodređena) **4.** *pril.* **a.** u zn. koliko, kako mnogo [*pjeva što ga grlo nosi*] **b.** u zn. ukoliko [*što prije to bolje*] **c.** u zn. nešto, malo, makar malo [*da mi je naći što para*] **5.** *vezn.* […] **6.** rastavni korelativ što... što u zn. ili... ili, bilo... bilo, dijelom... dijelom [*svijet je bježao što pod mletačku vlast, što u gornje strane*], usp. šta **7.** u raznim kontekstima, ob. u uskličnim rečenicama izriče jak intenzitet ili visok stupanj svojstva, radnje, želje itd. [*što se on dao u filozofiranje*!...]
ta	**tâ** *zam* **1.** ženska osoba, životinja ili predmet ženskoga roda u blizini sugovoritelja… **2.** upućuje na već spomenuto u tekstu [*Muči me misao na njega. Te se misli ne mogu osloboditi.]* **tà** *čest* u nastavljanju teksta i izlaganja, kao prva riječ teksta koji slijedi, služi za **a.** isticanje onoga što je	**tâ** *pok. zam.* **1.** ženska osoba, životinja ili predmet ženskoga roda u blizini sugovoritelja…	**tâj** *zam*. (**tâ** ž, tô sr) (pokazna) […] **tà** *čest.* u nastavljanju teksta i izlaganja, kao prva riječ teksta koji slijedi, služi za **1.** isticanje onoga što je samo po sebi očito; pa [*ta naravno*] **2.** izražava poticanje (na radnju), nestrpljivost u govornikovu obraćanju [*ta pazi malo*]; ama, ma, hajde, daj

	samo po sebi očito; pa [*Ta naravno!*] **b.** izražava poticanje na što, nestrpljivost u govornikovu obraćanju [*Ta pazi malo!*];		
to	**tô** *zam* **1.** dijete, mladunče ili predmet označen imenicom srednjega roda u izravnoj blizini sugovoritelja… **2.** upućuje na već spomenuto u tekstu [*O kakvim si to travama govorio?; To nisam čuo; To svi znaju.*] […]	**tô** *pok. zam.* **1.** dijete, mladunče ili predmet označen imenicom srednjega roda u izravnoj blizini sugovoritelja… **2.** upućuje na već spomenuto u tekstu [Izvješće treba napisati do kraja tjedna i ~ izvješće treba predati ravnateljici.]	**tô** *zam.* **1.** (sr), v. **taj** **2. c.** (služi za isticanje informacija koje će uslijediti) [*Ja mogu narediti da je dovedu. I to golu golcatu!*] […] **4. a.** (u vezama riječi sažimlje ono što se vidi, objašnjava, što je prethodno rečeno ili na što se ukazuje) [*to se on samo šali; to tebe svi ovdje gnjave*] […]
već	**vȅć**[1] *pril* **1.** iskazuje da se što zbilo prije, gotovost zbivanja ili radnje [*Već sam bila u Londonu*.] […] **vȅć**[2] *vez* **1.** povezuje surečenice u nezavisnosloženoj suprotnoj rečenici izričući suprotnost niječne rečenice	**vȅć** *pril.* **1.** prije očekivanoga [Već smo stigli!] […] **vȅć** *vez.* povezuje surečenice u nezavisnosloženoj suprotnoj rečenici […]	**vȅć**[1] *vezn.* (suprotni) vezuje rečenicu, ili dio rečenice, koja ima sadržaj oprečan onome što je rečeno u prethodnoj rečenici; nego **vȅć**[2] *pril. (čest.)* (za vrijeme) **1.** dalje, više [*to se već ne može trpjeti*] **2.** poslije, s vremenom [*to ću ja već sam obaviti*] **3.** tek, istom [*to ću već vidjeti*] […] **7.** u raznim vezama i kontekstima [*ta prestani već jednom!*; *kad je već tako pametan, morao bi raditi bolje*…]

Ova tablica dokaz je tvrdnji da nepromjenjive riječi ovisno o kontekstu mogu pripadati dvjema (*i, kao, ni*), trima (*a, da, samo*) pa čak i četirima (*što*[9]) vrstama riječi. Samim time otvaraju se pitanja kako te tzv. male riječi leksikografski obraditi, kako ih

[9] Bez obzira na to što nijedan od rječnika ne navodi sve četiri vrste riječi, riječ *što* može ovisno o kontekstu biti zamjenica, prilog, čestica i veznik. Opširnije v. I. Pranjković, *Gramatička značenja*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013. str. 238 – 246

definirati, koliko natuknica navesti i sl. Od riječi prikazanih u Tablici 1 izdvojit ćemo dvojbene primjere, tj. one koji se ne podudaraju u trima rječnicima.

Riječ *kao* u *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika* definirana je kao prilog i kao veznik, jednako je i na *Hrvatskom jezičnom portalu*, dok *Školski rječnik hrvatskoga jezika* navodi *kao* isključivo kao česticu.[10] Slično je i s riječju *samo* koju VRH definira kao prilog, veznik i česticu, HJP koji kaže da *samo* može biti veznik i čestica, a *Školski* ju *rječnik* navodi samo kao česticu.

Nadalje primjer *neka* samo je u VRH-u naveden i kao veznik i kao čestica, u ŠR samo kao čestica, ali i s vezničkom ulogom: „**3.** ima vezničku funkciju u zavisnosloženim rečenicama, uvodi dopusnu surečenicu“, a na HJP-u samo kao veznik, ali i „**2.** riječ za iskazivanje modalnih sadržaja (zapovijed, poticaj)“ što bi značilo da kod njih vrijedi obrnuto od ŠR, *neka* je veznik koji može poprimiti ulogu čestice u rečenici, ovisno o kontekstu. Slično je i s primjerom *samo* koji je u VRH-u definiran kao prilog, veznik i čestica, na HJP-u kao veznik i čestica, a u ŠR-u isključivo kao prilog, ali opet s objašnjenjem da može imati i vezničku ulogu: „**4.** ima vezničku funkciju u nezavisnosloženoj isključnoj rečenici“.

Ostaje otvorenim pitanje koji je kriterij za navođenje jedne riječi kao dvije zasebne natuknice i kao dvije različite vrste riječi? Kada se i koja se riječ može objasniti pod istom natuknicom s objašnjenjem da u (kon)tekstu može poprimiti i neku drugu ulogu? I ako odlučimo navesti sve pod jednu vrstu riječi koji je kriterij za odabir koja nam je „glavna“ vrsta riječi kojom opisujemo natuknicu, a koja je „sporedna“ i biva objašnjena u definiciji natuknice?

Zanimljivo je i da ni jedan rječnik riječ *to* nije definirao kao česticu[11], samo se na HJP-u nazire mogućnost da se ona uvrsti i pod čestice „**2. c** služi za isticanje informacija koje će uslijediti“.

Problem leksikografske obrade nepromjenjivih riječi mnogo je veći od ovih nekoliko izabranih i u tablici prikazanih primjera. Ostaje još mnogo riječi koje mogu biti klasificirane dvojako (ili trojako), a izdvojit ćemo one riječi koje ovisno o kontekstu mogu biti prilozi ili prijedlozi. Te se riječi spominju u poglavlju o prijedlozima u

[10] Svih je pet gramatika svrstalo riječ *kao* u veznike.

[11] Kao pokaznu (ili deiktičku) česticu *to* Pranjković navodi u poglavlju *Nepromjenjive riječi i gramatika* (Pranjković 2013: 199).

Hrvatskoj gramatici. Navode se pravi i nepravi prijedlozi, a nepravi se dalje dijele na složene i izvedene: „Među izvedene prijedloge ubrajaju se i one riječi koje se upotrebljavaju i kao prilozi (uz glagole) i kao prijedlozi (uz imenice). To su: *blizu, mimo, niže, prije, pored, poslije, širom, usprkos, uprkos, više*" (HG, str. 278). Dakle, kada dolaze uz glagolske oblike imaju ulogu priloga, dok uz imenske riječi, odnosno uz padežne oblike imaju ulogu prijedloga. Primjerice *Stanujem **blizu** centra., Budi mi **blizu**.; Doći ću **poslije** škole., Napravi to **poslije**.; Odjeknulo je **širom** svijeta., Ostavio je **širom** otvorena vrata.; Prošetali smo **van** grada., Izađi **van**!* i sl.

Kako su neke primjere takvih riječi obradili rječnici prikazano je u tablici 2. Odabrali smo sve one riječi koje su kao primjeri navedeni u HG-u (HG, str. 278) kao izvedeni prijedlozi.

Tablica 2: Leksikografska obrada izvedenih prijedloga

	VRH	**ŠRHJ-IHJJ**	**HJP**
blizu	+[12]	+	+
mimo	samo prijedlog	samo prijedlog	samo prijedlog
niže	+	-[13]	+
pored	samo prijedlog	samo prijedlog	samo prijedlog
poslije	+	+	+
prije	+	+	+
širom	+	samo prilog	+
van	+	samo prilog	samo prilog
više	+	+	+

Iz primjera rečenica vidjeli smo da se svaka riječ navedena u tablici može, u određenom kontekstu, naći i u ulozi priloga i u ulozi prijedloga. U svima trima rječnicima obrada je provedena relativno dosljedno, za svaku riječ koja je definirana i kao prilog i kao prijedlog navode se dvije natuknice – prva kao prilog, druga kao prijedlog. U većini se primjera sva tri rječnika slažu, nijedan od njih riječi *mimo* i

[12] Znak + označava da je riječ u rječniku navedena i kao prilog i kao prijedlog.

[13] Riječ *niže* u *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* navedena je isključivo kao komparativ pod natuknicom **nȉsko** *pril. (komp.* nȉžē*)* na maloj visini ili na malu visinu. Riječ je o školskome rječniku koji je ograničen na manji broj riječi od općega rječnika pa i ne navodi sve moguće oblike, likove i značenja riječi.

pored ne navodi kao priloge, dok se riječ *van* samo u VRH-u navodi dvojako – i kao prilog i kao prijedlog.

Mnogo je pitanja, nedosljednosti i neusuglašenosti u leksikografskoj obradi „malih riječi“ i riječi koje se nalaze između dviju vrsta – u našemu su slučaju to prilozi/prijedlozi. Određene su riječi u trima rječnicima navedene u svim svojim mogućnostima, druge su lišene svojih glavnih uloga (primjerice *kao* u ŠRHJ-IHJJ), a neke pak nisu ni spomenute. Bez obzira na sve to, ipak većina njih koje mogu pripadati različitim vrstama riječi imaju zasebne natuknice s pripadajućim definicijama i primjerima u sintagmama ili rečenicama.

3.5. Prilozi

Primjeri nedosljednosti u pisanju priloga mnogi su, posebice onih priloga koji u osnovi imaju prijedložno-padežni izraz. Sve se gramatike slažu, primjerice, u sastavljenom pisanju priloga *napamet* i *naglas*. U HG-u je pitanje sastavljenog i nesastavljenog pisanja obrađeno pod poglavljem *Složenih priloga* te navode: „Ako u skupini riječi koja se sastoji od prijedloga i koje druge riječi izblijedi gramatičko značenje vrste riječi kojoj pojedini član skupine pripada i prevlada priložno značenje (mjesta, vremena, načina, uzroka), tada skupina postaje prilog.“ (HG, str. 276). Izdvojit ćemo: *dokraja, dovečer, naoči, napamet, navečer, ujutro*. Dalje u poglavlju stoji: „Ako se u skupini još osjeća značenje svakog člana posebno, oni se ne stapaju u prilog, npr. (…) *na izgled, na ljeto, na stranu, na vrijeme, po podne, pred mrak* i sl.“ (HG, str. 277).

S druge strane, u PHG-u navode: „Mnogi su prilozi nastali od prijedložnih sintagma koje se sada pišu sastavljeno, npr. *začas, naposljetku, usput, ukratko,* itd. Mnoge se takve sintagme nisu posve ustalile u jednome načinu pisanja, pa se piše: *na sreću/nasreću, na posljetku/naposljetku, na jesen/najesen, na žalost/nažalost, na ljeto/naljeto, pri tom/pritom* itd.“ (PHG, str. 271).

Pogledajmo kako su se suvremeni hrvatski pravopisi pozabavili pitanjem sastavljenog i nesastavljenog pisanja priloga[14]:

Tablica 3: Sastavljeno i nesastavljeno pisanje priloga

	SASTAVLJENO	**NESASTAVLJENO**
HP-IHJJ	- prijedlog ili prefiks + prilog, prijedlog, zamjenica ili pridjev (*dokasno, nadaleko, nadalje, nadesno, svisoka, ugrubo, ulijevo, unaokolo, zdesna* i dr.[15]) - prijedlog ili prefiks + imenica (*naizgled, naglas, najesen, naposljetku, nasilu, nasreću, oglavu, podvečer, predjutro*, *udalj, udvoje, ujutro, ukoštac, ukrižu, unepovrat, utroje, začudo, zboka* i dr.) - barem dvije punoznačne sastavnice (*bogme, bogzna, dabogda, dozlaboga, istinabog, ubibože, žalibože, dandanas*)	- imenica i glagol (*Bože pomozi, Bože sačuvaj*) - prijedlog i imenica (*na noge, na sunce, u stopu, u glavu, na primjer (i naprimjer), na vrijeme (i navrijeme), od srca (i odsrca))* - prijedlog i prilog (*na bijelo, na veliko, na hladno, do danas, od jučer, do sutra (i dosutra))*
HP-BFM	- prefiks + prilog (otpridjevni) (*domalo, nabrzo, nadesno, nanisko, uširoko, izbliže, zaduže* i dr.) - spajanje prijedložnoga izraza ili dijelova rečenice u cjelinu (*naglas, naoko, odreda, dabogda, dozlaboga, žalibože* i dr.)	- ne mijenja im se osnovno značenje neovisno o tome kako se pišu (*bez sumnje, na primjer, na silu, na žalost, od šale* i dr.) - dio frazema (*na dohvat, na domak, na iskap, na kraj, na nos, na oči, na odmet* i dr.) - priložni izrazi (*i te kako, bog te pitaj, bože sačuvaj* i dr.)
HP-MH	srastanje priloga od: - imeničkih osnova (*dopodne, naprimjer, nasmrt, nasreću, sjeseni, ujutro, začudo, zboka* i dr.) - pridjevskih osnova	nesrašteni prijedložni izrazi (*bez brige, k srcu, na ruke, od šale, s nogu, u pravilu, u redu, za rukom; na crno, na bijelo, na staro, za stalno; Bože/bože sačuvaj, ne daj Bože/bože, ni za boga* i dr.)

[14] Donosimo samo ona pravila i primjere koji su relevantni za temu, pozornost se pridaje onim prilozima kod kojih su zabilježene dvojbe u njihovu pisanju, odnosno oni prilozi koji se u praksi i u struci pišu i sastavljeno i nesastavljeno. Oko primjera poput *međutim, zatim, zato, zasad, otkad, zaista, zajedno, zapravo* i sl. nema nesuglasica u vezi s njihovim sastavljenim pisanjem.

[15] Zbog prostornog ograničenja donosimo samo neke od primjera navedenih u pravopisima.

	(*dosita, iskosa, načistu, odmalena, snova, umnogome, zarana, zdesna, zgorega* i dr.) - brojevnih osnova (*naprvo, sprva, nadvoje, učetvero* i dr.) srastanje rečeničnih i frazeologiziranih izraza (*akobogda, bogibogme, dozlaboga, ivragu, žalibože* i dr.)	

Pravopisi HP-IHJJ i HP-MH najdalje su otišli te se u većini primjera i pravila sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja priloga slažu, a HP-BFM ostaje izvan toga i navodi manji broj primjera sastavljenoga pisanja.

Primjere poput *na izgled, na ljeto, na stranu, na vrijeme, po podne* koje gramatike pišu nesastavljeno, ili primjere u kojima dopuštaju oba načina pisanja, primjerice *na sreću/nasreću, na posljetku/naposljetku, na jesen/najesen, na žalost/nažalost,* pravopisi jasno definiraju kao jednorječnice, npr. *nasreću, naposljetku, najesen, nažalost, popodne*, *na vrijeme (i navrijeme)*.

Pitanje (ne)sastavljenoga pisanja priloga u gramatikama ostaje otvoreno, ali s pozitivne strane, suvremeni su pravopisi unutar sebe u velikoj mjeri dosljedni, ali međusobno nisu usuglašeni.

Još jedno otvoreno pitanje priloga jest riječ *nalik* koja je u HG-u svrstana u priloge: „Riječ *nalik* je prilog, npr. *To što je donio nisu bila kliješta, nego nešto nalik*. Kad je ta riječ dopunjena prijedlogom *na*, ima značenje pridjeva 'sličan, naličan', ali ostaje prilog jer ima isti oblik uz sve imenice, npr. *Lutka je dosta nalik na majmuna*.“ Dakle bez obzira što može poprimiti značenje pridjeva, *nalik* je isključivo prilog, i to „jer ima isti oblik uz sve imenice.“ (HG, str. 277)

S druge pak strane, na HJP-u je riječ *nalik* definirana kao indeklinabilni pridjev: **nálik** *prid. ⟨indekl.⟩* koji nalikuje (komu ili čemu), sličan [ona je nalik svojoj majci].Slično je i u ŠRHJ-IHJJ-u: **nálik** *prid. ⟨neskl.⟩* biti ~ na koga/što podsjećati izgledom na koga ili što, biti poput koga ili čega; *sin*. biti sličan komu v. pod sličan, nalikovati, sličiti. U VRH-u stoji natuknica: **nálik** *prid. ⟨neskl.⟩* koji je poput čega, koji

nalikuje komu ili čemu [*Dio Lonjskog polja u ovo je doba godine nalik na tundru.; Ona je nalik svojoj majci.*]. Što bi značilo da su leksikografi ujedinjeni u definiranju riječi *nalik* kao indeklinabilnoga pridjeva[16], jedino je u HG-u zabilježeno da je riječ *nalik* prilog.

3.6. Prijedlog ili prijedložno-padežni izraz?

Jedino otvoreno pitanje prijedloga koje nas u ovome radu zanima jesu složeni prijedlozi koji nastaju srastanjem prijedloga i imenice, npr. *na dohvat* > *nadohvat, na domak* > *nadomak, na mjesto* > *namjesto, u ime* > *uime, u inat* > *uinat, u oči* > *uoči, u susret* > *ususret* i dr.

Tablica 4: Primjeri složenih prijedloga u gramatikama

HG	*nadohvat, nadomak, namjesto, uoči*
GOHKJ	*uoči*
GHJ-SP	*nadohvat, nadomak, uime, uoči*
PHG	*nadohvat, nadomak, namjesto, uime, uoči*
GHJ-TB	-

Od na početku spomenutih riječi, HG kao prijedloge navodi *nadohvat, nadomak, namjesto* i *uoči* te ih svrstava pod složene prijedloge.

U GOHKJ-u samo riječ *uoči* svrstavaju u prijedloge, a sve druge primjere bilježe kao vezu prijedloga i imenice. „Riječi *nadohvat, nadomak* upotrebljavaju se kao veza prijedloga i imenice: *na dohvat, na domak* i pišu se odvojeno […] Veza *u susret* i danas se smatra prijedložnom sintagmom iako se govori *ùsusret* (*usùsret, usúsret)*, a upotrebljava se i u prenesenom značenju: *izaći komu u susret* (učiniti mu uslugu)." Nadalje navode kako „*na ime, u ime* nije [prijedlog] iako se upotrebljava

[16] To nije jedini slučaj indeklinabilnih promjenjivih riječi: indeklinabilne mogu biti i imenice (strana imena poput *Ingrid, Nives, Ines, Elis* i sl.), strani pridjevi (primjerice iz modno-odjevnog nazivlja: *roza, bež, oker* i sl.), neki brojevi i dr.

preneseno 'na račun čega' (GOHKJ, str. 564). Svakako uzimaju u obzir praksu koja teži sastavljenom pisanju, ali to po njima ne bi trebalo utjecati na njihovu klasifikaciju: „Kad bi se gledalo na pisanje, složenih bi prijedloga bilo više, *nàdohvat (nadòhvat), nàdomak (nadòmak), nàkrāj, pòtkrāj,* ali se danas ne smatraju prijedlozima, nego vezama prijedloga i imenice.“ (GOHKJ, str. 564).

Silić i Pranjković idu korak dalje, pa onda ne samo da pronalazimo prijedloge poput *uoči, nadohvat, nadomak* i sl. koje su trenutno temelj naše rasprave već se navodi cijeli niz riječi koje se u svakodnevnoj komunikaciji nalaze u ulozi prijedloga, ali ih u klasičnoj podjeli ne svrstavamo u prijedloge. Silić i Pranjković u svojoj gramatici prijedloge dijele na neproizvedene i proizvedene: „Proizvedeni prijedlozi mogu podrijetlom biti imenički oblici, posebno često oblici instrumentala (npr. *krajem, putem, silom*), mogu biti glagolski prilozi (npr. *zahvaljujući, isključivši, izuzevši*) te prijedložno-padežni izrazi (npr. *na osnovi, pod konac, s obzirom na, u skladu s* itd.).“ (GHJ-SP, str. 242–243).

Ne bave se dakle toliko pitanjem sastavljenog i nesastavljenog pisanja, već pozornost posvećuju velikom broju prijedloga koji, kako je već rečeno, prema klasičnoj podjeli ne spadaju u prijedloge te ih u drugim gramatikama kao takve ne pronalazimo (tamo gdje su i spomenuti je riječ o manjem broju primjera). GHJ-SP navodi primjere proizvedenih prijedloga među kojima su: *dužinom, sredinom, krajem, početkom, posredstvom, povodom, prigodom, prilikom, silom, sredinom, koncem*[17]*; na ime, na kraju, na osnovi, na planu, na račun, preko puta, s ciljem, s izuzetkom, u slučaju, u smislu, u vidu, sa stajališta, u roku od, u trajanju od, za vrijeme;* s dativom: *protivno, razmjerno, sukladno, zahvaljujući, u prilog*; s akuzativom: *uzevši u obzir, s obzirom na*[18]*, u odnosu na, u zamjenu za* i dr.[19]

Praktična hrvatska gramatika navodi prijedloge *nadohvat, nadomak, namjesto, uime, uoči,* ali ih ne navodi u poglavlju o nepromjenjivim riječima već u poglavlju o deklinaciji „zbog njihove funkcije i vezanosti za deklinacijske riječi.“ (PHG, str. 116)

[17] Neke od tih primjera spominje i HG kao novonastale izvedene prijedloge, oblici instrumentala: *pomoću, posredstvom, povodom, putem, silom* koriste se „uglavnom u novinama, u administraciji i jeziku stručnih knjiga i propisa.“ (HG, str. 268)

[18] Treba razlikovati od veznika *s obzirom na to da*, usp. GHJ-SP, str. 252.

[19] Na tomu je tragu i HP-MH u kojemu se navodi da se nesastavljeno pišu skupovi riječi s prijedložnom funkcijom (npr. *na temelju, od strane, s ciljem, u okviru, u prilog, bez obzira na, u znak* i sl.)

Tabličnim ćemo prikazom pokazati kako su suvremeni jednojezični hrvatski rječnici obradili na početku poglavlja navedene prijedloge.

Tablica 5: Leksikografska obrada složenih prijedloga u suvremenim rječnicima[20]

	VRH	**ŠR**	**HJP**
nadohvat	**nàdohvāt**[1] *pril* blizu **nàdohvāt**[2] *prij* ⟨+G, D⟩ označuje da se tko ili što nalazi u neposrednoj blizini koga ili čega	**nàdohvāt** *prij.* ⟨GD⟩ označuje da se tko ili što nalazi u izravnoj blizini koga ili čega	**nàdohvāt (I)** *pril.* blizu, nadomak **nàdohvāt (II)** *prij.* **1.** (s G) blizu **2.** (s D) nadomak
nadomak	**nadòmak** *prij* ⟨+ G, D⟩ **1.** označuje da se tko ili što nalazi u neposrednoj blizini koga ili čega **2.** *PREN.* ***blizu***[2] (4)	**nadòmak** *prij.* ⟨GD⟩ označuje da se tko ili što nalazi u izravnoj blizini koga ili čega	**nadòmak (I)** *pril.* blizu, nadohvat **nadòmak (II)** *prij.* (s G) vrlo blizu
namjesto[21]	**nàmjesto** *prij* ⟨G⟩ **1.** označuje da se tko ili što zamjenjuje kime ili čime **2. u pril. svezi: namjesto da** */* **namjesto što** izriče da se neostvarena radnja zamjenjuje suprotnom radnjom	**nàmjesto** *prij.* ⟨G⟩ označuje da se tko ili što zamjenjuje kime ili čime [Došao je ~ njega.; jesti voće ~ kolača];	**nàmjesto** *prij.* v. umjesto
uime	**ùime** *pril* **1.** označuje da tko nastupa umjesto koga drugoga **2**. označuje da je što namjera, svrha čemu [*činiti što uime mira*]	**ùime** *prij.* ⟨G⟩ **1.** označuje da tko nastupa umjesto koga drugoga **2**. označuje da je što namjera, svrha čemu [činiti što ~ mira]	**ùime** (način pisanja uz: u ime) *pril.* u stalnim vezama riječi
uinat	-	-	-
uoči	**ùoči** *prij* ⟨+G⟩ označuje da se što zbiva neposredno prije čega	**ùoči** *prij.* ⟨G⟩ označuje da se što zbiva neposredno prije čega	**ùoči** *prij.* (s G) neposredno prije, u predvečerje kakvog dana, događaja, zbivanja [uoči rata]
ususret	**ùsusret (usùsret)** *prij* ⟨+D⟩ označuje da se tko kreće prema komu ili čemu	**usùsret** *prij.* ⟨D⟩ označuje da se tko kreće prema komu ili čemu	**ùsusret** (način pisanja uz: u susret) (komu, čemu) *pril.* prema kome…

[20] U tablici nisu navedene potpune definicije svih natuknica, već je probrano ono što je za rad relevantno.

[21] Namjesto može biti prijedlog, veznik ili dio složenog vezničkog izraza, usp. I. Matas Ivanković, „Mjesto/umjesto/namjesto“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31/1, 2005., str. 211–226.

Svi su odabrani primjeri zabilježeni u svima trima rječnicima osim jednoga – *uinat*[22]. Jednako se tako sva tri rječnika slažu u određenju dvaju primjera: *namjesto* i *uoči*. S tim da VRH *namjesto* definira i u priložnoj svezi *namjesto da* ili *namjesto što*. Osim što se jezikoslovci međusobno ne slažu kojoj vrsti riječi pripadaju odabrani primjeri, najčešće se ne slažu ni oko prozodijskog pitanja, ujedinjeni su samo u jednom primjeru – *nadòmak*. Postavlja se pitanje, kojim su se kriterijem leksikografi i jezikoslovci služili pri definiranju tih riječi? Zašto je u VRH-u *nadohvat* zabilježen i kao prilog i kao prijedlog, a *nadomak* samo kao prijedlog? Zašto je primjer *uime i* u VRH-u i u ŠR-u opisan identičnom definicijom, a označen kod jednih kao prilog, a kod drugih kao prijedlog? Pogledamo li Tablicu 2, VRH riječ *blizu* navodi kao dvije različite natuknice i definira ju i kao prilog i kao prijedlog, ako je riječ *nadomak* (kao što piše u definiciji) sinonim za *blizu,* zašto onda i ona nije navedena kao dvije natuknice, tj. kao prilog i kao prijedlog?

Možemo zaključiti da nedosljednosti ima unutar samih rječnika, ali svakako i međusobnog razilaženja među trima rječnicima. Jedino je *Školski rječnik hrvatskoga jezika* sve navedene primjere dosljedno zabilježio isključivo kao prijedloge.

Osim gramatika i rječnika, prijedloge pronalazimo i u trima suvremenim pravopisima:

Tablica 6: Primjeri složenih prijedloga u pravopisima

HP-IHJJ	*nadohvat, nadomak, namjesto, uime, uinat*[23]*, uoči, ususret*
HP-BFM	*namjesto, uoči* (ali i *dovrh, nadno, navrh* i dr.)
HP-MH	*nadohvat, nadomak, namjesto, uime, uoči, ususret*

Jednako kao i rječnici i pravopisi se slažu u dvama primjerima: *namjesto* i *uoči,* dok se pravopisi HP-IHJJ i HP-MH slažu u većini odabranih primjera, tj. u svima osim u jednome – u HP-MH-u nije zabilježen primjer *uinat*.

Nakon analize složenih prijedloga u suvremenim gramatikama, rječnicima i pravopisima zaključujemo da se sve tri vrste priručnika slažu u jednom jedinom

[22] Zabilježen je u rječniku *Hrvatskog pravopisa* IHJJ: uinat <u inat> (Učinit ću to uinat <u inat> svima.), dopušteno je i sastavljeno i nesastavljeno pisanje.
[23] Zbog čestoće uporabe uz *uime* i *uinat*, dopuštaju i nesastavljen oblik pisanja – *u ime* i *u inat*.

primjeru složenog (proizvedenog) prijedloga – *uoči*, dok ostali primjeri ostaju otvoreni za daljnju interpretaciju.

Dotaknut ćemo se i tzv. *poslijeloga*[24] koji su u hrvatskom jeziku rijetki, ali ih svakako valja spomenuti. Najveći dio prijedloga dolazi ispred riječi na koju se odnose, ali katkad bilježimo i slučajeve u kojima se oni nalaze iza riječi na koje se odnose, a takva je uporaba najčešće stilski obilježena. Posl(i)jelozi se od pet konzultiranih gramatika spominju u GHJ-SP-u (*radi, usprkos),* u HG-u (*radi, unatoč, uprkos, usprkos)*, u GOHKJ-u (*radi, nasuprot, unatoč, uprkos, usprkos)* i u PHG-u (*usprkos, nasuprot, unatoč).* To vidimo u primjerima tipa: *Došla je njemu usprkos.; Sve bi podnio ljubavi radi.; Sjedio je njoj nasuprot.* U *Glasovima i oblicima* zaključuju da se poslijelozi s gledišta podjele ne mogu svrstavati u zasebnu vrstu.

3.7. Usklici/uzvici

Suvremene gramatike hrvatskoga jezika podijeljene su u imenovanju nepromjenjive vrste riječi – uzvika, odnosno usklika.

Tablica 7: Usklici u gramatikama

HG	uzvici
GOHKJ	usklici
GHJ-SP	uzvici
PHG	uzvici
GHJ-TB	usklici

U trima je gramatikama zabilježena uporaba naziva *uzvici*, a u dvjema *usklici*, s tim da je to poglavlje u PHG-u nazvano *Uzvici i onomatopeje*, gdje su uzvici dio ljudskoga govora kojim se izražavaju osjećaji i raspoloženje, a onomatopeja je oblik kojim se oponašaju razni zvukovi i šumovi iz ljudske okoline (PHG, str. 287). Jedino se u PHG-u daje napomena o uporabi naziva *uzvici*, odnosno *usklici*: „*Uzvik* je odavno ustaljen termin, a *usklik* se javlja u novije vrijeme, jer neki na taj način žele

[24] U GHJ-SP-u nazvani su poslijelozima, a u GOHKJ posljelozima. Način zapisivanja ponajprije ovisi o izgovoru, tj. o mjestu naglaska.

približiti nazivlje za *usklični*k i *usklične* rečenice s ovom vrstom riječi. Ali *uzvik* je širi pojam od *usklika*; iza svakoga usklika i usklične rečenice stoji usklični*k*, ali iza svakoga uzvika ne mora stajati usklični*k*. I još: svako uzvikivanje nije klicanje.“ (PHG, str. 286).

Silić i Pranjković u definiciji kao drugi naziv za uzvike spominju i naziv *interjekcije*, što dolazi od latinskog *intericio, ieci, iectum, 3*, i znači *umetnuti što između, ubaciti.* S druge strane Raguž u PHG-u razgraničava ta dva pojma: nazivi *uzvik* i *usklik* odgovaraju nazivu *eksklamacija*, dok se terminom *interjekcija* označava šira skupina riječi. Navodi da su eksklamacije „uzvici u užem smislu, tj. samostalne riječi kojima se izražava pitanje, nesigurnost, odbijanje, zadovoljstvo, nezadovoljstvo, strah, bol, tuga… (npr. *a, ah, ha, e, eh, he, o, oh*…)“, a interjekcije „obuhvaćaju širu skupinu i tih uzvika i drugih riječi koje u jeziku postoje u okviru drugih skupina, riječi koje se umeću u govoru radi komentara, upozorenja i sl., npr. *k vragu, do đavola, ma čuj, dakako, znate, dajte, gle, čuj* itd.“ (PHG, str. 286). Neke od tih riječi (*znate, čuj*) u drugim su gramatikama navedene kao primjeri poštapalica, koje onda kao vrsta riječi mogu biti svrstane u čestice ili uzvike, ali o tom više u sljedećemu poglavlju.

Valja napomenuti da ni jednojezični rječnici hrvatskoga standardnog jezika nisu usuglašeni. Pri definiranju riječi kao uzvika VRH i ŠRHJ upotrebljavaju pokratu *usk.,* dok se na HJP-u navodi *uzv.*

Tabličnim ćemo prikazom analizirati leksikografsku obradu devet primjera uzvika kojima polisemija seže od pozitivnoga do negativnoga: *ah, aha, eh, ej, ih, jao, joj, oh, uf.* Posebnu pozornost usmjerit ćemo na to koji se i u kojem rasponu, osjećaji i raspoloženja mogu pojedinim uzvikom izražavati te ima li razlike u prozodijskoj obradi uzvika u rječnicima.

Tablica 8: Leksikografska obrada uzvika

	VRH	**ŠRHJ-IHJJ**	**HJP**
ah	**àh** za izražavanje ili pojačavanje različitih raspoloženja i reagiranja: divljenja, negodovanja, pomirenja s čim i prepuštanja čemu, čežnje,	**àh** izriče: divljenje, negodovanje, mirenje s čim, čežnju [Ah, kako je lijepa!]; [Ah, što je to grozno!]; [Ah, takav ti je život!];	**àh** 1. v. ih (2) 2. v. eh

	zadovoljstva i ugode [Ah, kako je lijepa!]; [Ah, što je to grozno!]; [Ah, takav ti je život!]; [Ah, da mi je biti s njim!] [Ah, kako se dobro osjećam.]	[Ah, da mi je biti s njim!]	
aha	**àhā** // **ahà** izriče: likovanje i zluradost, iznenadno shvaćanje čega, prijetnju, podrugljivo nijekanje [Aha, uhvatili smo te!]; [Aha, sad mi je jasno!] [Aha, uhvatio sam te da prepisuješ!] [Aha, samo se ti nadaj!]	**àhā** izriče: likovanje i zluradost, iznenadno shvaćanje čega [Aha, uhvatili smo te!]; [Aha, sad mi je jasno!]	**ahà** izraz zadovoljstva, potvrđivanje (često u dijalogu, telefonskom razgovoru), iskaz prijetnje [aha, uhvatio sam te da prepisuješ]
eh	**èh** izriče divljenje, negodovanje, pomirenje s čim, čežnju, zadovoljstvo i ugodu, jadikovanje [Eh, kako je pametan!]; [Eh, to je strašno!]; [Eh, čini se da je tako moralo biti!]; [Eh, da me barem pogleda na trenutak!]; [Eh, napokon sam uspjela!]; [Eh, muka mi je od svega!]	**èh** izriče divljenje, negodovanje, mirenje s čim, čežnju, zadovoljstvo i ugodu, jadikovanje [Eh, kako je lijepa!]; [Eh, što je to grozno!]; [Eh, takav ti je život!]; [Eh, da mi je biti s njim!]; [Eh, što to prija!]; [Eh, što ću sirota!]	**èh** za izražavanje ili pojačavanje različitih raspoloženja i reagiranja [A: Kaže da ne voli novac B: eh, da ne voli = znam da voli]
ej	**êj** služi za: dozivanje, privlačenje čije pozornosti, kao prijateljski pozdrav [Ej, slušaš li ti što ti govorim?!];	**êj** služi za: dozivanje, privlačenje sugovoriteljeve pozornosti [Ej, dođi malo!]; [Ej, uopće me ne slušaš!]	**êj** v. e[2] 1. za pojačavanje nekog osjećanja (sumnje, čuđenja, odobravanja, negodovanja itd.) [e, čuda] 2. *razg*. za dozivanje i pozdravljanje u intimnijem odnosu, uz duže izgovaranje diftongizira se ei i prelazi u ej
ih	**ìh** 1. izriče: prijezir, neslaganje ili osporavanje, nije valjda, ma nemoj, izriče i da se nešto zaboravilo i naglo podsjetilo [Ih, i on je tu!]	**ìh** izriče prijezir [Ih, i on je tu!]	**ìh** 1. za iskazivanje da se na nešto zaboravilo i naglo sjetilo 2. za izricanje a. neslaganja s onim što sugovornik kaže (u smislu

	[Ih, i da ti sad povjerujem!] [Ih, pa danas je tvor rođendan!] 2. pojačava iskaz i izriče slaganje s onim što je sugovornik rekao, još kako, još koliko, itekako [Ih, kad se samo sjetim!] [Danas je bilo hladno. — Ih!]		da pretjeruje i sl.); b. slaganja i pojačavanja onoga što sugovornik kaže [Danas je bilo hladno. — Ih!]
jao	**jȁo** izriče a. bol, nesreću, nevolju, žaljenje; b. radost; c. jadikovanje [Jao, sve me boli!]; [Jao, što mi je drago da te vidim!]; [Jao, što ću sirota!; Jao meni!; Jao tebi!; Jao, nesreća me snašla!]	**jȁo** izriče bol, radost, jadikovanje [Jao, sve me boli!]; [Jao, što mi je drago da te vidim!]; [Jao, što ću sirota!]	**jȁo** za izražavanje osjećaja nesreće, tuge, nevolje ili žaljenja;
joj	**jôj** izražava jak osjećaj: a. boli b. straha, žalosti, radosti c. divljenja [joj, krasno!]; d. nestrpljenja e. čuđenja [Joj, nemoj!; Joj kako me boli glava!] [Joj, stigli ste!] [Joj, krasno!]; [Joj, jedva čekam da škola završi.];	**jôj** izriče bol, radost, divljenje, jadikovanje [Joj, sve me boli!]; [Joj, što mi je drago da te vidim!]; [Joj, kako je lijepa!]; [Joj, što ću sirota!]	**jôj** izražava jak osjećaj: 1. boli [joj, nemoj!] 2. straha, žalosti, radosti [joj, stigli ste!] 3. divljenja [joj, krasno!];
oh	**ȍh** za izražavanje ili pojačavanje različitih raspoloženja i reagiranja: divljenja ili iznenađenja, negodovanja ili žaljenja, pomirenja, suosjećanja s čim, zadovoljstva i ugoda, čežnje, omalovažavanja [Oh, kako je lijepa!]; [Oh, što je to grozno!]; [Oh, takav ti je život!]; [Oh, što to prija!]; [Oh, da mi je biti s njim!]; [A: Ja sam istaknuti učenjak. B: Oh!];	**ȍh** izriče divljenje, iznenađenje, negodovanje, mirenje s čim, zadovoljstvo i ugodu, čežnju [Oh, kako je lijepa!]; [Oh, koga to vidim!]; [Oh, što je to grozno!]; [Oh, takav ti je život!]; [Oh, što to prija!]; [Oh, da mi je biti s njim!];	**ȍh** izgovor i konvencija pisanja za: 1. razna raspoloženja; ah 2. omalovažavanje ili kad se što ne uzima ozbiljno [A: Ja sam istaknuti učenjak B: Oh!];

uf	**ùf** izražava neugodno iznenađenje, nestrpljenje, gađenje, nelagodu i sl. [Uf, izgleda strašno!]	**ùf** izriče negodovanje [Uf, kako je ružan!]	**ùf** uzvik kojim se izražava neugodno iznenađenje, nestrpljenje, gađenje, nelagoda i sl.

Odmah uočavamo da VRH daje nešto detaljnije opise odabranih primjera uzvika. Većina analiziranih uzvika može biti znak, s jedne strane nečega ugodnog, radosnog, a s druge neugodnoga, negativnoga. U prozodijskome su pitanju rječnici gotovo potpuno ujedinjeni, u svim primjerima se podudaraju naglasci osim u uzviku *aha*. HJP bilježi kratkosilazni na drugom a – *ahȁ*, ŠRHJ-IHJJ stavlja kratkosilazni na prvo i zanaglasnu dužinu na drugo a – *àhā*, dok se u VRH-u dopušta dvostruko naglašavanje - *àhā // ahȁ.* Naravno naglasak i izgovor uzvika uvelike ovisi i o kontekstu, tj. raspoloženju ili osjećaju koje označavaju, pa stoga ne slijede ni temeljna raspodjelna pravila, tj. silazni naglasak u uzvicima je i na početnome slogu.

Svi ili barem većina jezika ima potrebu izraziti vlastito emocionalno stanje te govorom i pismom oponašati zvukove iz okoline, stoga ti svojevrsni signali u govoru mogu biti nazvani univerzalijama. Univerzalije su u lingvistici „naziv za hipoteze koje vrijede za sve jezike svijeta, odnosno za ljudski jezik općenito.“ (*Hrvatska enciklopedija*, e-izdanje.) Univerzalije koje vrijede za sve jezike bez iznimke nazivaju se apsolutnim univerzalijama, npr. „Svi govoreni jezici imaju suglasnike i samoglasnike“, nasuprot apsolutnima jesu implikacijske univerzalije. Ono što je zajedničko velikom broju jezika na svijetu jesu imenice i glagoli, zamjenice, kategorija broja/brojivosti, gramatička polisemija, i za ovaj rad najrelevantnije – univerzalnost pragmatike malih riječi, a posebice uzvika: *„…osim imenica i glagola, i uzvici, te male riječi ili „neriječi“ koje same po sebi mogu sačinjavati iskaze, još su jedna vrsta riječi svojstvena svim jezicima.“* [25]

Zaključujemo da su uzvici, kao signali kojima se označava određeno raspoloženje, svojstveni svim jezicima svijeta. Također, osim određenim uzvikom, osjećaj ugode ili neugode izražava se i intonacijom, uzlaznom se češće izražava ugoda, a silaznom neugoda.

[25] „…apart from nouns and verbs, interjections - those little words, or ‘non-words’, which can constitute utterances by themselves - are another word class found in all languages.“ Usp. F. Ameka „Interjections: The universal yet neglected part of speech“, *Journal of Pragmatics*, 18/2-3, 1992., str. 101.

3.8. Poštapalice – čestice ili uzvici?

Poštapalice su u HG-u definirane kao „riječi koje neki govore bez ikakve veze s njihovim smislom, obično kad u govoru žele dobiti vremena da nađu potrebne riječi za ono što žele reći.“ (HG, str. 282). Spominju se u poglavlju o česticama, a kao primjeri su navedeni: o*vaj, onaj, čuj, kaže, vele, dragi moj* i sl. U PHG-u su također navedene u poglavlju o česticama, a primjera su dva: *ovaj, znate*. U gramatici GOHKJ navode da ih neki jezikoslovci svrstaju u čestice, ali smatraju da su bliže usklicima pa ih onda ondje pobliže opisuju kao riječi koje se u govoru upotrebljavaju bez značenja, „kao znak da govornik ne zna što bi rekao pa ih ubacuje da popuni stanke, da dobije vremena za pravu misao, kao znak neodnjegovana govora“ (GOHKJ, str. 579). Kao primjere navode: *ovaj, ovaj; onaj, onaj; ono; veli, veli; kaže, kaže; tako reći, tako reći; znate, znate…* U GHJ-SP-u uopće nisu svrstane u vrste riječi, posvećeno im je svega tri retka, i to u poglavlju o funkcionalnim stilovima, a primjera su tri: *je li, ovaj, kako da kažem* i sl. (GHJ-SP, str. 389–390). Za obje mogućnosti klasifikacije poštapalica, i kao uzvika i kao čestica, ima opravdanih razloga. Razumljivo je da su određene poštapalice svrstane u uzvike jer su im zaista bliske (npr. *aaa…, mmm…, eh, hm, am* i sl.), dok su s druge strane poštapalice poput *znači, zapravo, ovaj, ovoga, znate, je l'* i sl. puno bliže česticama.

Badurina (Badurina, 2021: 212) poštapalice određuje kao diskursne oznake, a budući da smo ranije u radu zaključili da su diskursne oznake na morfološkoj razini čestice, onda možemo zaključiti da je većina poštapalica (pogotovo u pismu) bliža česticama nego uzvicima.

Svakako treba odrediti kriterije kojima se određuje je li neka riječ poštapalica. U članku *Poštapalice pod povećalom*[26] autorice određuju pet kriterija za određenje poštapalica: 1. semantički kriterij: riječi lišene značenja; 2. sintaktički kriterij: sintaktička samostalnost i pravopisni postupak odvajanja poštapalica zarezima; 3. „fiziološko-psihološki“ kriterij: spontana primjena poštapalica u govoru, 4. modalno-ekspresivni kriterij: signaliziraju o stavu govornika prema sudionicima u komunikaciji, sadržaju ili pak o govornikovu emocionalnom stanju; 5. estetski kriterij: poštapalicama se dodjeljuje minus-vrijednost: kao što smo već vidjeli, u priručnicima

[26] L. Badurina, M. Matešić „Poštapalice pod povećalom: o jednoj posebnoj vrsti diskursnih oznaka“, *Tuzla. Grad na zrnu soli* (zbornik radova), gl. ur. A. Turbić-Hadžagić, 2013., str. 16–17.

se spominje da su poštapalice „znak neodnjegovana govora“ (GOHKJ, str. 579) ili da se javljaju u govoru „bez potrebe“ (HJP, 19.9.2021) i sl.; navode i „neslužbeni“ 6. kriterij ponavljanja/čestotnosti/frekventnosti.

Osim u razgovornome stilu (GHJ-SP, str. 389–390) poštapalice pronalazimo i u drugim stilovima. Primjerice riječi poput *nadalje, drugim riječima, stoga, dakle, znači* i sl., u novinarsko-publicističkome ili znanstvenome stilu ako se više puta ili prečesto upotrebljavaju, mogu se doista ubrajati u poštapalice. No one ne opterećuju komunikacijski kanal, već nerijetko složenu znanstvenu komunikaciju čine prohodnijom, preglednijom i čitljivijom. Upravo zato autorice pronalaze razloge da govore ne samo o spontanoj nego i o posve intencionalnoj, svjesnoj uporabi poštapalica.

Krenuvši od jezičnih priručnika uvidjeli smo da se poštapalice u govoru i pismu smatraju nepoželjnima i nepotrebnima („neodnjegovan govor“, „ne zna što bi rekao“), i svakako se ne smatraju učestalima („neki govore“, „loš govornik“). No analizirajući dalje literaturu zaključili smo da se neke poštapalice ipak upotrebljavaju svjesno i namjerno te na taj način čine tekst prohodnim i lakše čitljivim. Bez obzira na to vežu li se uz poštapalice negativne ili pozitivne konotacije one su i u pismu, a pogotovo u govoru sveprisutne, stoga bi ih svaka gramatika trebala uvrstiti u podjelu riječi na vrste te u korpus proučavanih riječi.

4. ZAKLJUČAK

Otvorenih je pitanja oko nepromjenjivih riječi mnogo, a prvo se nazire već u samome nazivu. U četirima suvremenim gramatikama hrvatskoga standardnog jezika zabilježili smo sljedeće neujednačenosti: naziv nepromjen(l)jive vrste riječi, pitanje naziva uzvika/usklika, klasifikacija poštapalica, sastavljeno i nesastavljeno pisanje priloga i klasifikacija proizvedenih prijedloga. Dok u suvremenim hrvatskim jednojezičnim rječnicima nailazimo na ova pitanja: kako leksikografski obraditi „male riječi“, koji je kriterij za navođenje jedne riječi kao dvije zasebne natuknice, odnosno kao dvije različite vrste riječi, a kada se riječ može objasniti pod istom natuknicom s objašnjenjem da u određenom kontekstu poprima i neku drugu ulogu?

Čini se da je više postavljenih pitanja nego što je odgovora. Nažalost nismo uspjeli dati odgovore na sva u uvodu postavljena pitanja, ali iscrpno istraživanje i pregledan prikaz obrade nepromjenjivih riječi u jezičnim priručnicima ipak nas dovodi do određenih zaključaka. Većina je „malih riječi“ u rječnicima predstavljena u skladu s čestoćom njihove uporabe, drugim riječima, gotovo je svaka proučavana riječ u rječnicima definirana većim brojem natuknica s reprezentativnim brojem primjera.

Dotaknemo li se i sastavljenog i nesastavljenog pisanja priloga valja reći da je tendencija da se one riječi koje se značenjem i izgovorom razlikuju od prijedložno-padežnih izraza pišu sastavljeno. Također, velik je broj riječi u jeziku podložan jezičnim promjenama (ili jezičnim procesima), gramatikalizaciji i pragmatikalizaciji, a njima se pobliže objašnjava mijenjanje kategorija riječi, odnosno činjenica da riječi istoga izraza mogu biti definirane kao više od jedne vrste riječi. Nadalje, poslušamo li razgovore na ulicama, intervjue na radiju i televiziji te živ govor, uvidjet ćemo da su poštapalice sveprisutne pa bi kao takve svakako trebale imati svoje mjesto u komunikacijskim gramatikama, neovisno o tome određujemo li ih kao uzvike, čestice ili diskursne oznake.

Jezik je itekako živ i podložan promjenama pa se ni ne može očekivati da ćemo na sva pitanja pronaći konačne i potpune odgovore. Neka će, dakle, otvorena pitanja do daljnjega ostati otvorena za interpretaciju i buduća istraživanja, ali možemo reći da smo korak bliže k odgovorima na neka od njih.

LITERATURA

1. Ameka, Felix, „Interjections: The universal yet neglected part of speech“, *Journal of Pragmatics*, 18/2-3, 1992., 101–118.
2. Babić, Stjepan i dr., *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Globus, Zagreb, 2007.
3. Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan; *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
4. Badurina, Lada, Matešić, Mihaela, „Poštapalice pod povećalom: o jednoj posebnoj vrsti diskursnih oznaka“, *Tuzla. Grad na zrnu soli* (zbornik radova), gl. ur. Amira Turbić-Hadžagić, Tuzla, 2013., 9–24.
5. Badurina, Lada*, Od gramatike prema komunikaciji*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2021.
6. Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir; *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.
7. Barić, Eugenija i dr., *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
8. Birtić, Matea i dr., *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
9. Dujmović Markusi, Dragica, *Fon – Fon 1 udžbenik hrvatskoga jezika za prvi razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola*, Profil, Zagreb, 2019.
10. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., http://www.enciklopedija.hr/ (posjećeno: 20. 9. 2021.)
11. *Hrvatski jezični portal, mrežni izvor*: https://hjp.znanje.hr/ (posjećeno: 19. 9. 2021.)
12. Hudeček, Lana, „Leksikografska obrada nepromjenljivih riječi“*, Filologija,*. 22-23., Zagreb, 1994., 155–159.
13. Hudeček, Lana; Vukojević, Luka, „Ne samo... nego/već (i) ustrojstva“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32/1, 2006., 127–158.
14. Jozić, Željko i dr., *Hrvatski pravopis*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013.
15. Kovač, Slavica; Jukić, Mirjana, *Hrvatska krijesnica 5 udžbenik iz hrvatskoga jezika za 5. razred osnovne škole,* Ljevak, Zagreb, 2019.

16. Nigoević, Magdalena, „Neka načela određivanja diskursnih oznaka“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/1, 2011., 121–145.
17. Pranjković, Ivo, *Gramatička značenja*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.
18. Pranjković, Ivo, *Gramatičke graničnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2021.
19. Pranjković, Ivo, *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2016.
20. Silić, Josip; Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
21. Težak, Stjepko; Babić, Stjepan, *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
22. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, ur. Ljiljana Jojić, Školska knjiga, Zagreb, 2015.
23. Vrljić, Stojan, „Poštapalice u hrvatskom jeziku“, *Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 54/5, 2007., 60–64.

SAŽETAK

U radu se navode i istražuju otvorena pitanja nepromjenjivih vrsta riječi u jezikoslovnim priručnicima: u četirima suvremenim hrvatskim gramatikama, u trima rječnicima te u trima pravopisima. Posebna se pozornost posvećuje klasifikaciji vrsta riječi i dvama jezičnim procesima – gramatikalizaciji i pragmatikalizaciji. Pravila i primjeri sastavljenog i nesastavljenog pisanja priloga prikazani su u trima suvremenim pravopisima. Na odabranom se korpusu riječi prikazuje neujednačenost leksikografske obrade nepromjenjivih, tzv. malih riječi te različiti pristupi nepromjenjivim riječima u suvremenim gramatikama.

Ključne riječi: gramatika, vrste riječi, nepromjenjive riječi, klasifikacija, gramatikalizacija, pragmatikalizacija

SUMMARY

The paper lists and explores open points regarding closed-class words in linguistic handbooks: four contemporary Croatian grammars, two dictionaries and the Croatian Language Portal. Special attention is paid to the classification of word classes and two linguistic phenomena, grammaticalization and pragmaticization. Rules and examples of writing adverbs either together or separately are illustrated in three contemporary orthography handbooks. The selected corpus of words shows the inconsistency of lexicographic processing of closed-class words and different approaches to closed-class words in contemporary grammars.

Key words: grammar, word classes, closed-class words, classification, grammaticalization, pragmaticization